

מדבר שקר תרחק (כתובות יז)

גליון 349

בסוף דף טז: תנו רבנן כיצד מרקדין לפני הכלה. בית שמאי אומרים (דף יז.) כלה כמות שהיא. ובית הלל אומרים כלה נאה וחסודה. אמרו להן ב"ש לב"ה הרי שהיתה חגרת או סומא אומרים לה כלה נאה וחסודה, והתורה אמרה מדבר שקר תרחק. אמרו להם ב"ה לב"ש לדבריכם מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו, הוי אומר ישבחנו בעיניו. מכאן אמרו חכמים לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות.

וכתבו בתוס' (בד"ה כלה כמות שהיא) ואם יש בה מום ישתקו ולא ישבחוה. אי נמי ישבחוה בדבר נאה שיש בה כגון בעיניה או בידיה אם הם יפות. וב"ה אומרים ישבחוה לגמרי, דכשמזכירין מה שיש בה לשבח מכלל דשאר לגנאי.

ובתוס' (בד"ה ישבחנו בעיניו וכו') כתבו דב"ש סברי דאע"ג דישבחנו בעיניו אין להם לחכמים לתקן להזיק לומר שקר, דהתורה אמרה מדבר שקר תרחק.

מבואר בסוגיין דלב"ה מותר לשקר כדי לתת לשני הרגשה טובה, כגון שיש לו כלה נאה או שקנה מקח טוב אע"פ שבאמת אינו כן. ולב"ש אמנם מותר לשקר לצורך אבל אין לחכמים לתקן לחייב לומר שקר. וכן כתב בתוס' רי"ד מכאן אמרו חכמים תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות פי' לומר דבר המתקבל ואע"פ שאומר שקר.

ובחי' הריטב"א כתב ישבחנו בעיניו וכו' דכל שהוא מפני דרכי שלום אין בו משום דבר שקר תרחק, עכ"ל. ולכאורה כוונתו לגמרא ביבמות סה: דמותר לשנות בדבר השלום (לשון רש"י שם היא הם שינו מפני דרכי שלום) כמו שהיה אצל שמואל שד' אמר לו לומר שהולך לזבוח אע"פ שהלך כדי למשוח את דוד, וכמו שהיה אצל אברהם שד' אמר ששרה אמרה ואני זקנתי אע"פ שאמרה ואדוני זקן. אמנם בחי' אגדות למהרש"א כתב דאין זה שקר מה שאומרים עליה כי בעיני החתן היא נאה וחסודה, אחרת לא היה נושא.

בתוס' רי"ד כתוב שהתירו לומר שקר בכה"ג, ואילו במהרש"א חזינן שגם לב"ה אסור לשקר, וכאן התירו לומר דבר שאינו נכון כי כלפי החתן היא כן נאה וחסודה, א"כ אין זה שקר. והנה בשו"ע (אבן העזר סי' סה סע' א) נפסק מצוה לשמח חתן וכלה ולרקד לפנייהם ולומר שהיא נאה וחסודה, אפי' אינה נאה.

וכתב בחלקת מחוקק לא שאם יש לה מום יאמר שאין לה מום דזה שקר גמור רק יאמר סתם שהיא נאה וחוט של חסד משוך עליה לאפוקי מדעת ב"ש וכמו שכתבו בתוס'.

והנה בתוס' ביארו דלב"ש אם יש בה מום ישתקו או ישבחוה בדבר נאה שיש בה. ולב"ה ישבחוה לגמרי. למד החלקת מחוקק דישבחוה לגמרי אין הכוונה לומר שקר גמור דאין לה מום אלא לשבחה באופן כללי שהיא נאה וחוט של חסד משוך עליה (כמו שכתב רש"י). והיינו דאין זה היתר גמור לשקר אלא צריכים לומר באופן שאינו שקר גמור.

ובבית שמואל כתב שיש לומר שהיא נאה אע"ג דכתיב מדבר שקר תרחק, דיש לתרץ דבריו שהיא נאה במעשיה (בשם הפרישה).

והיינו ג"כ דאין לומר שקר מוחלט אלא רק דבר שאפשר לפרשו באופן שאינו שקר אע"פ שלפי המשמעות הפשוטה הוא אומר שהיא נאה והיא לא נאה.

ובט"ז כתב דלב"ה דבריו יתפרשו שהיא נאה בעיני החתן שלה כי אלמלא לא מצאת חן בעיניו לא נשאת. והקשו ב"ש דהא העולם יסברו דחסודה דקאמר היינו שחוט של חסד משוך בעיני כל אדם, וזה שקר הוא,

והתורה אמרה מדבר שקר תרחק, דהיינו שלא לומר דברים הנראים לשקר בעיני הבריות. ע"ז תירצו ב"ה שבמקח נוהגים לשבח אפי' למי שלקח מקח רע כדי שלא יצטער, וא"כ אף כאן בוודאי יבינו כל העולם שחסודה היינו בעיני החתן שלה.

מבואר בט"ז דהא דהתירו לומר שקר היינו דוקא בגלל שאפשר לפרש דבריו שמצאה חן בעיני חתנה. וכולם יבינו את זה, ולכן אין זה שקר גמור שאסור לומר.

והנה בספר היראים (סי' רלה) כתב שהמצוה של מדבר שקר תרחק היא רק באופן שיוכל שקרו להביא היזק לחבירו. וז"ל אבל שקר שאינו בא לידי רעה לא הזהירה תורה עליו דדבר למד מענינו שברשע רע לבריות הכתוב מדבר דכתיב מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אצדיק רשע.

והקשה היראים דבסוגיין מבואר שיש איסור לשקר באמירת שבח על הכלה, ואיזה היזק יש בזה. ותירץ דהא דתניא בכתובות ההיא יש בו רעה לבריות שנראה כגונב דעת הבעל.

ולפי דבריו צ"ב מה סברי ב"ה, למה מותר לשקר, וגם אליבא דב"ש איך משבחים את המקח הרע שקנה. ולא מסתבר שמפני דרכי שלום מותר להזיק לו שזה תרתי דסתרי. ואולי ס"ל כהמהרש"א דעד כמה שהיא נאה בעיניו אין זה שקר שיזיק לו כי הוא באמת ובתמים חושב שנשא אשה נאה או קנה מקח טוב.

רבינו יונה בשערי תשובה (שער ג אות קפא) כתב (אחרי שהקדים שיש תשעה חלקים לכת השקרים) דהחלק הרביעי שהוא שקר בסיפור דברים התירו בו כדי לקיים מצוות ודרישת טובה ושלום. והביא מסוגיין שמותר לשבח הכלה לפני החתן ולאמר שהיא נאה וחסודה אע"פ שאינו כן. ואמרו (יבמות סה) מותר לשנות בדברי שלום וכו'.

הרי שלמד שבעצם יש כאן שקר אלא ששקר מהסוג הזה מותר כדי לקיים מצות ומפני דרישת טובה ושלום. וזה כשיטת התוס' רי"ד בסוגיין שמותר לומר שקר כדי להיות מעורב עם הבריות.

ולכאורה לפי כל הראשונים והאחרונים שהוזכרו האיסור של מדבר שקר הוא מדאורייתא אלא דיש אופנים שזה מותר או שזה לא לגמרי שקר. וליראים האיסור הוא רק באופן שמזיק.

אמנם בפ"י הגרי"פ פערלא (על ספר המצות לרס"ג) כתב דהרס"ג ס"ל דכל האיסור דאורי' של מדבר שקר תרחק הוא רק על הדיינים, שלא ישקרו בדין, וכמו שכתוב בהמשך הפסוק ונקי וצדיק אל תהרג וגו'. וכל מה שמוזכר בסוגיין והתורה אמרה מדבר שקר תרחק הוא אסמכתא בעלמא. ולא נקטו שאמרה תורה אלא מחמת שיש בו גנבת הדעת לגבי הבעל, וכתוב לא תגנובו או לא תעשוק את רעך, ודרך הש"ס למינקט הדרשה הפשוטה טפי אפי' שאינה אליבא דאמת.

וביאר שאין בזה אפי' איסור דרבנן אלא מדה מגונה ומגרעת לשקר בדבריו. ולזה קאמרי דעבידי רבנן דמשני במיליהו בהא דבבא מציעא (משום ענוה או צניעות). ולכן מותר לשקר כדי שתהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות. ומשמע שלמד שאילו היה בזה איסור דאורי' או אפי' איסור דרבנן היה קשה להבין איך התירו באופנים מסוימים אבל היות ואינה אלא מדה מגונה מובן שהתירו לצורך.

ועכ"פ גם לפי דרכו הרי נאמר בסוגיין דאמרה תורה וכו' ומשמע דהוי איסור דאורי' אלא שהגרי"פ פערלא יישב דכוונת הגמ' לאיסור מצד גניבת דעת וכתוב לא תגנובו, וא"כ עדיין קשה מדוע התירו לגנוב, דלמה מותר לגנוב מפני דרכי שלום אם אסור לשקר (אילו היה איסור דאורי').

והגרי"פ פ' בעצמו תירץ דבספרא בפר' קדושים (ז, פרשתא ב אות ט) כתוב לא תעשוק וגו' יכול אפילו אמר איש פלוני גבור הוא והוא אינו גבור וכו' תלמוד לומר לא תגזול, מה הגזל מיוחד שהוא של ממון אף עושק דבר של ממון. וממילא אין כאן בסוגיין איסור תורה של גזל או עושק כי אין כאן הפסד של ממון.

ולגבי מה שביאר הגרי"פ פ' שלפי הרס"ג האיסור הוא רק על הדיינים כמו שכתוב בהמשך הפסוק, ביד הקטנה (הל' דעות פ"י אות א) כתב דאם אמנם שכל עיקר האזהרה היא על הדיין וכו' זאת היא לפי שכאשר הדיין יטה עצמו לדברי שקר הרי הורם קיום העולם לפיכך ביותר הזהיר הכתוב על הדיין אבל ממילא נשמע שגם שאר ההמון ירחיקו עצמם ולכך נאמר סתם וכו'. הרי שלמד שהוא איסור תורה לכולם אלא שעיקר האזהרה על הדיין.